

Grafgoederen op Çatalhöyük

onderzoek naar de relatie tussen grafgoederen en status in het Neolithicum in Turkije

Grafgoederen op Catalhöyük

onderzoek naar de relatie tussen grafgoederen en status in het Neolithicum in Turkije

Sterre van Heemst

s0842133

Bachelor scriptie Archeologie

3ARX-0910ARCH

Begeleider: Dr. B.S. Düring

Archeologie van het Nabije Oosten

Universiteit Leiden, Faculteit der Archeologie

Leiden, 17 juni 2013 eindversie

Inhoudsopgave:

Inleiding.....	4
Hoofdstuk 1 Çatalhöyük	6
Hoofdstuk 2 begravingen	12
Hoofdstuk 3 Het grafassemblage.....	21
Hoofdstuk 4 Analyse grafvondsten.....	30
Conclusie.....	36
Samenvatting.....	39
Literatuurlijst.....	40
Lijst met figuren en tabellen	43
Bijlage I.....	42

Inleiding

In deze Bachelor scriptie wil ik de relatie tussen grafgoederen en de personen bij wie deze grafgoederen zijn aangetroffen op Çatalhöyük bespreken. In 1961 begonnen de eerste opgravingen op deze Neolithische bewoningsheuvel onder leiding van James Mellaart. Vervolgens is Ian Hodder met zijn team een nieuw onderzoek begonnen op deze site in 1993. Sindsdien zijn er ongelooflijk veel graven op de site aangetroffen waardoor we over een uitzonderlijke database zouden kunnen beschikken omdat er op geen enkele andere Neolithische site een dergelijke hoeveelheid graven is gevonden in de gebouwen. Helaas is er tot nu toe nog niet veel onderzoek gedaan naar de relatie tussen grafgoederen en de personen bij wie deze in het graf gevonden zijn, terwijl we met deze data veel te weten zouden kunnen komen over het leven van de bewoners op Çatalhöyük.

In sommige van de graven op Çatalhöyük zijn goederen aangetroffen zoals obsidianen spiegels, kralen, benen sluitingen, messen, pijlpunten en pigmentresten. In de meeste graven worden echter geen grafgoederen terug gevonden. Een mogelijkheid voor het aantreffen van de goederen in sommige graven zou het verschil van status kunnen zijn.

In mijn scriptie wil ik daarom onderzoeken welke objecten er in de graven worden terug gevonden en wat deze goederen ons kunnen vertellen over de status van de personen bij wie ze zijn aangetroffen.

Deze vragen zal ik onderzoeken doormiddel van de volgende deelvragen:

- Wat is het assemblage grafgoederen dat wordt meegegeven aan de doden?
- Krijgt iedereen grafgoederen mee of spelen er bepaalde factoren mee bij het geven van (sommige) grafgoederen zoals: leeftijd, gender, status, seizoen van sterven, het gebouw waarin je woonde, familie, relaties?
- Is er een bepaalde set grafgoederen die alleen mannen, vrouwen of mensen van een bepaalde leeftijd krijgen?
- Is er een verschil in grafgoederen bij secundaire of primaire begravingen?
- Is er een relatie tussen het geven van grafgoederen en de plek waarin men begraven werd?

In het eerste hoofdstuk zal ik een introductie over Çatalhöyük zelf geven. Daarna zal ik in het tweede hoofdstuk de graven op Çatalhöyük bespreken aan de hand van de publicaties die hierover zijn verschenen. In het derde hoofdstuk zal ik ingaan op de grafgoederen zelf, ook

aan de hand van al verschenen publicaties. Ten slotte zal ik in het vierde hoofdstuk mijn eigen analyse over de grafgoederen bespreken. Daarna zal de conclusie volgen met de beantwoording van mijn onderzoeksvragen.

Hoofdstuk 1 Catalhöyük

1.1 inleiding

Çatalhöyük ligt in centraal Turkije en dateert tot het Neolithicum. De bewoningsheuvel ligt op het Anatolisch plateau (zie figuur 1.1). Çatalhöyük ligt ruim zestig kilometer ten oosten van de stad Konya op de Konya Vlakte, langs de oostelijke bedding van de voormalige Çarsamba rivier. Nu is de Konya vlakte een van de droogste plekken van Anatolië, er valt gemiddeld 200-300 millimeter per jaar. De huidige hoeveelheid regen is waarschijnlijk vergelijkbaar met die in het Neolithicum (Düring 2011, 86). In het Neolithicum lag Çatalhöyük echter in een moerassig gebied (Hodder 2006, 15). Deze moerassige omgeving ontstond door de vertakkingen van de rivier Çarsamba, die een alluviale vlakte veroorzaakten. Door deze vertakkingen en hun overstromingen in de lente is de grond langs de oevers vruchtbaar geworden en geschikt geweest voor landbouw (Hodder 2006, 15).

Figuur 1. Geografische ligging Çatalhöyük (Hodder 2006, 15)

Çatalhöyük bestaat uit twee bewoningsheuvels (zie figuur 1.2) de westelijke heuvel is voornamelijk in het Chalcoliticum bewoond geweest. De oostelijke heuvel heeft een Neolithische bewoning waarvan er bewoningslagen terug gaan tot het zevende millennium v.Chr. (Hodder 1996). Op de oostelijke heuvel heeft het onderzoek zich tot nu toe voornamelijk geconcentreerd en mijn onderzoek richt zich dan ook op de publicaties over deze heuvel.

Figuur 2. De twee heuvels van Çatalhöyük (Hodder 2006, 13)

1.2 opgravings geschiedenis

James Mellaart was de eerste archeoloog die met zijn team op Çatalhöyük opgroef. Dit deed hij in vier opgravingsseizoenen in de periode tussen 1961 en 1965, nadat hij de site in 1958 ontdekte (Mellaart 1967). De site was volgens Mellaart van groot belang omdat deze bewoond is geweest in een periode waar nog weinig over bekend was, namelijk de tijd tussen het A-keramische Neolithicum en het Late Neolithicum (Mellaart 1967). De site werd als snel bekend vanwege zijn omvang en vele uitingen van rituele of kunstzinnige aard in de daar aangetroffen gebouwen zoals plasticen, veelzijdige muurschilderingen en allerlei beeldjes (Mellaart 1967 ; Hodder 2006).

Sinds 1993 is er een nieuw project gestart op Çatalhöyük onder leiding van Ian Hodder: het Çatalhöyük Research Project. De site is om verschillende redenen heropend. Ten eerste is slechts vier procent van de gehele site onderzocht door Mellaart met voor die tijd moderne technieken, maar ondertussen zijn er weer verschillende nieuwe onderzoeksmogelijkheden ontwikkeld die ons nieuwe en specifiekere data zouden kunnen opleveren (Hodder 1996, 2). Een tweede reden was om de site beter te ontsluiten voor toeristen en publiek, aangezien de site bekend is om haar vele muurschilderingen en andere ‘kunstvormen’ en redelijk dicht bij grote steden in de buurt ligt, dus op de route voor toeristische bezoeken. Om de site meer bij toeristen te kunnen promoten is de Çatalhöyük Research Trust opgericht (Hodder 1996, 1). Verder wil het team onder leiding van Hodder vragen die zijn ontstaan naar aanleiding van het onderzoek gedaan door Mellaart beantwoorden nu onze kennis over het Neolithicum in Anatolië gestegen is (Hodder 1996, 2-3). Het project van Hodder loopt nog steeds en dit jaar verschijnt er weer een nieuwe publicatie over de opgraving van zijn team. De laatste jaren is het beeld over Çatalhöyük veranderd: er zijn oudere nederzettingen aangetroffen in Oost- en Centraal Anatolië, en ook is het domesticeringsproces op Çatalhöyük niet uniek of heel vroeg, Çatalhöyük blijkt zelfs laat te zijn in dit proces (Hodder 2006, 16).

1.3 Stratigrafie

De omvang van de oostelijke heuvel van Çatalhöyük is 13 hectare en de site is gedurende 1400 jaar bewoond geweest, tussen 7400 v.Chr. en 6000 v. Chr. (Hodder 2006, 7). De Neolithische lagen op Çatalhöyük beslaan bij elkaar meer dan 19 meter, alhoewel er bij sommige lagen erosie heeft opgetreden, waardoor deze zijn weggespoeld (Mellaart 1967). Tot nu toe zijn er vijftien bewoningslagen aangetroffen op de oostelijke heuvel, deze zijn genummerd van O tot XII. De lagen XII tot en met VI behoren toe aan het Vroege Keramische Neolithicum, deze lagen zijn bewoond geweest tussen 7000 v.Chr. en 6400 v.Chr. (Düring 2011, 86). De lagen V tot en met O behoren toe aan het Late Keramische Neolithicum, dit is tussen 6400 v.Chr. en 6000 v.Chr. (Düring 2011,86). Naast deze bewoningslagen zijn er door het team van Hodder ook nog de *pre-levels* XII.A tot en met E aan toegevoegd. Dit zijn lagen die dateren tot het A-Keramische Neolithicum waarvan de eerste lagen al vanaf 7400 v.Chr. bewoond waren (Cessford 2005, 68; Hodder 2005a,7). Hiervan is *pre-level* XII.A de meest recente laag (Cessford 2005, 70).

Binnen deze bewoningslagen zijn er ook nog een paar onderverdelingen. Zo is laag VI verdeeld in VIA en VIB, hiervan is laag VIA de meest recente laag (Düring 2006, 143). Het is

soms wel lastig deze lagen uit elkaar te houden aangezien nieuwe gebouwen bovenop resten van oudere gebouwen zijn gebouwd, andere gebouwen bleven nog wel in gebruik, en het was dus niet zo de gehele ‘laag’ tegelijkertijd in onbruik raakte. (Cessford 2001, 722 in Düring 2006, 144)

Tussen het vroege en het late keramische neolithicum is een groot verschil te zien in het vondstenassemblage. De stenen werktuigen en aardewerktradities veranderen, maar ook de manier waarop mannen en vrouwen afgebeeld worden als beeldjes en de verhoudingen tussen het aantal mannelijke en vrouwelijke beeldjes (Düring 2011, 86).

Op lagen VI en VII worden het meeste bewoningsresten aangetroffen en in deze periode was Çatalhöyük ook het drukste bevolkt, de schatting gaat uit van duizenden mensen. Na de lagen VI en VII nam het aantal bewoners op de bewonings heuvel af (Mellaart 1966, 172; Matthews 1966, 85 in Düring 2006, 145).

1.4 De gebouwen op Çatalhöyük

Op Çatalhöyük woonden de mensen dicht op elkaar. De gebouwen bestaan uit *mudbricks*, rechthoekige bouwstenen gemaakt van in de zon gedroogde klei die is gemagerd met stro of zand (Mellaart 1967, 55). Als je naar de site kijkt, valt het op dat er drie verschillende soorten ruimtes te vinden zijn: gebouwen, ingesloten open ruimtes en vrije open ruimtes (Düring 2011). Alhoewel elk gebouw zijn eigen muren heeft zijn deze veelal tegen elkaar aangebouwd, wat zorgt voor een goede ondersteuning van de muren (Mellaart 1967, 49). Doordat de gebouwen zo dicht op elkaar zijn gebouwd, zijn er nauwelijks straten terug te vinden op Çatalhöyük (Hodder 2006, 8). Wat dan ook ontzettend kenmerkend is voor Çatalhöyük is dat je via het dak een gebouw binnenging met behulp van een ladder (Hodder 2006, 8; Mellaart 1967, 56). Een groot deel van het dagelijkse leven speelde zich waarschijnlijk ook af op de daken van gebouwen, hiervoor zijn aanwijzingen gevonden door het opgravingsteam van Hodder (Matthews 2005).

Ondanks het gebrek aan straten is er wel een bepaalde groepering te zien tussen de gebouwen op Çatalhöyük. De gebouwen zijn in blokken gebouwd met tussen de blokken in een soort binnenplaatsen. Veel van de gebouwen lijken sterk op elkaar, zowel in afmetingen als in indeling, deze standaardisatie zou kunnen betekenen dat alle gebouwen ook hetzelfde doel hebben gehad (Düring 2011, 97). Elk gebouw werd waarschijnlijk door tussen de vijf tot tien mensen bewoond. De gebouwen zijn over het algemeen ingedeeld in een hoofdruimte waar

men kon koken, eten en slapen, in deze hoofdruimte bevinden zich ook de compartimenten waaronder begravingen plaatsvonden. Naast deze hoofdruimte waren er ook nog aparte kamertjes, meestal twee, voor het opslaan van voedsel en andere goederen. De ingang van een gebouw is meestal aan zuidelijke kant van de hoofdruimte, hier bevindt zich ook de haard aangezien de ingang ook als schoorsteen dienstdoet (Düring 2011). Slechts een paar gebouwen zijn groter en anders ingedeeld dan de hierboven beschreven standaardisatie, en hebben bijvoorbeeld twee hoofdruimtes (Düring 2011, 98).

De gebouwen zijn aan de binnenkant en de buitenkant gepleisterd. Door de muren aan de buitenkant te pleisteren gaan de *mudbricks* waaruit de gebouwen zijn opgebouwd langer mee. Aan de binnenkant was meerdere keren per jaar een nieuwe laag pleister nodig omdat er bij gebrek aan een rechtstreekse schoorsteen veel roet in de gebouwen achterbleef. De muren die met schilderingen versierd waren, werden na het pleisteren dan ook opnieuw beschilderd (Mellaart 1967). Dit hoefde niet direct na het witten van de muur te gebeuren, grote delen van het jaar waren de muren waarschijnlijk gewoon onversierd (Hodder 2006). De meest voorkomende muurschildering is een muur die in een enkele kleur is geschilderd, daarna zijn de geometrische patronen het meest voorkomend, slechts 13 % van alle schilderingen die door het team van Hodder tot 1999 zijn gevonden is figuratief. De motieven die gebruikt worden voor muurschilderingen lijken tijdsgebonden te zijn want sommige motieven komen alleen in bepaalde lagen voor (Düring 2011). Naast muurschilderingen worden er ook reliëfs en sculpturen in de gebouwen aangetroffen (Hodder 2006). Sommige gebouwen zijn talrijker versierd dan anderen, Mellaart noemt deze rijkversierde gebouwen heiligdommen, vaak zijn deze ook de grootste gebouwen van een blok maar dit is geen vereiste (1976, 77-78). Volgens Peter Pels en Ian Hodder zijn deze rijker versierde gebouwen geen heiligdommen. Zij stellen dat alle gebouwen op Çatalhöyük in ieder geval ook als huis zijn gebruikt maar erkennen wel dat een deel van de gebouwen meer versieringen bevat. Zij zien deze rijker versierde gebouwen als plekken waar de geschiedenis van Çatalhöyük gewaarborgd werd, hierin is meer overdraagbare kennis in de vorm van muurschilderingen en sculpturen verzameld dan in andere gebouwen in hetzelfde blok (2010, 163-164). Sommige van deze rijkversierde gebouwen bevatten veel begravingen en andere van dit soort gebouwen zijn vaak op dezelfde locatie herbouwd (Pels en Hodder 2010, 164). Over het algemeen is er een traditie van herhaling te zien op Çatalhöyük, ook veel 'gewone' gebouwen worden vaak gebouwd op de plek van een gebouw uit een eerder laag. Gebouwen die meerdere generaties op dezelfde plek staan, lijken een belangrijke betekenis te hebben, vaak worden daar zoals hierboven

besproken meer schilderijen aangetroffen of juist meer begravingen dan in de andere gebouwen van dit blok (Hodder 2006)

1.5 Begravingen en status

In deze scriptie ga ik kijken naar de begravingen en de daarbij aangetroffen grafgoederen die zijn teruggevonden op Çatalhöyük. De manier waarop mensen begraven zijn, heeft te maken met de sociale organisatie, ideologie van de samenleving waarin zijn stonden en iemands positie in een dergelijke groepering (Wason 1994, 67). Er zijn erg veel variabelen die bijdragen aan iemands status, zo kan de manier van sterven bijdragen aan een hogere status (Wason 1994, 70), maar ook de leeftijd van een persoon en het geslacht kunnen een rol spelen (Binford 1971, 14 in Wason 1994,70).

Voor archeologen is het soms lastig om alle factoren die aan status bijdragen terug te vinden, want veel aanwijzingen zullen met de tijd verloren gaan. Door botonderzoek is het mogelijk verschillen in dieet en levensstijlen te ontdekken (Thomas 1991 in Wason 1994, 72). De manier waarop men begraven is, kan ook iets zeggen over statusverschillen. Collectieve begravingen kunnen wijzen op collectieve status van een bepaalde groep zoals bijvoorbeeld een bepaalde afstamming, en dat status voor een groot deel bestaat door deel uit te maken van een sociale groep (Wason 1994, 90- 92). Individuele graven kunnen erop wijzen dat groepsstatus niet belangrijk was of dat deze niet gereflecteerd word in het grafgebruik (Wason 1994, 92). Daarnaast kunnen ook grafgoederen een belangrijke bron zijn voor het onderzoeken van statusverschillen. Bij dit onderzoek kan gekeken worden naar verschillen in types artefacten, verschillen in de kwaliteit tussen eenzelfde soort artefacten, verschillen in materiaal waarvan de goederen zijn gemaakt, verschillen in bruikbare en onbruikbare goederen en offers in mens of diervorm (Wason 1994, 93-94). Verschillen in types zijn volgens Binford vaak gerelateerd aan het geslacht en de hierbij komende rollen die een samenleving aan dit geslacht toeschrijft. De verschillen in kwantiteit tussen grafgoederen hebben volgens hem meer te maken met status (1971, 22 in Wason 1994, 94). Daarom moet er volgens Wason eerst gekeken worden naar relaties tussen artefacten en geslacht of leeftijd en daarna pas naar status. De variatie van giften die geen relatie heeft met leeftijd of geslacht kan op statusverschil duiden (Wason 1999, 94).

Hoofdstuk 2 Begravingen

2.1 inleiding

In dit hoofdstuk zal ik de begravingen op Çatalhöyük introduceren. Doden zijn volgens Pearson een universele bron van angst, men huilt om de dode of uit angst voor de dood zelf. Het scheiden van het dode lichaam van de levenden is een manier om deze angst te beheersen (1999, 25). Er zijn vele manieren om met de doden om te gaan zoals het lichaam in een rivier leggen, het blootstellen op een platform of het achterlaten voor wilde dieren, dit is echter vrijwel niet archeologisch terug te vinden. Alleen begravingen en soms ook resten van crematies blijven achter in het archeologische bestand (Mays 1998, 13). De meeste groepen, waar men de doden begraaft, hebben regels omtrent het begraven zoals lichaamsoriëntatie of de locatie van het graf (Mays, 1998, 23).

Op Çatalhöyük zijn er honderden begravingen gevonden, ideaal om te kijken of er bepaalde patronen en daarmee regels te ontdekken zijn. Mellaart groef in de jaren 60 rond de 400 begravingen op en ook het team van Hodder heeft honderden begravingen gevonden sinds 1993. Dit is een unieke situatie omdat er nergens anders in Turkije zoveel begravingen op een site zijn aangetroffen en we via de graven een beter inzicht kunnen krijgen in het leven van de Neolithische bewoners op Çatalhöyük. Doordat het nieuwe team onder leiding van Ian Hodder een langdurig project is gestart zullen we uiteindelijk over data beschikken die uitzonderlijk zijn omdat we zoveel gegevens van goede kwaliteit zullen hebben. In dit hoofdstuk zal ik voornamelijk de opgegraven graven uit de opgravingsseizoenen 1995-1999 bespreken omdat over deze begravingen het meeste informatie beschikbaar is. Mellaart had tijdens zijn opgravingen namelijk geen fysische antropologen aanwezig om het geslacht vast te stellen van de aangetroffen skeletten (Mellaart 1964; Düring 2008, 605). Voor mijn onderzoek is het belangrijk dat het juiste geslacht is vastgesteld, omdat er verschillen in status gerelateerd zouden kunnen zijn aan het geslacht. Het team dat onder leiding staat van Hodder heeft tussen 1995 en 1999 94 skeletten opgegraven, deze skeletten kwamen uit 49 verschillende graven (Andrews *et al.* 2005). Ik zal in dit hoofdstuk eerst de grafvormen bespreken, daarna de locaties van begravingen en ook de interpretaties van Mellaart en Hodder.

2.2 Grafvormen

De meeste mensen op Çatalhöyük zijn in een opgetrokken positie begraven en meestal ook onder een platform (Hodder 2006, 125). Naast deze twee algemene ‘regels’ komen er veel verschillen voor. De skeletten die onderzocht zijn door het team van Hodder zijn zowel in de *North Area* als in de *South area* opgegraven. De grafvormen zijn te onderscheiden in de volgende categorieën:

- Primaire begravingen
- Secundaire begravingen
- Verstoorde begravingen (Andrews *et al.* 2005,263)

Primaire begravingen

Er zijn primaire begravingen voor individuen maar ook primaire begravingen met meerdere personen in het graf.

- Primaire begravingen voor individuen, zijn graven die op het moment van uitgraven slechts bestemd zijn geweest zijn voor een specifieke persoon. Deze man, vrouw of dit kind is na zijn of haar dood in dit graf alleen begraven.
- Primaire dubbele begravingen zijn graven die zijn uitgegraven voor twee personen, het graf is in een keer uitgegraven en de twee personen zijn hier tegelijkertijd of vlak na elkaar in begraven. Er is geen sprake van latere bijzettingen (Andrews *et al.* 2005, 264).

Volgens het team van Hodder zijn de meeste graven op Çatalhöyük primair, in tegenstelling tot wat Mellaart beargumenteert (Hodder 2006, 125). Het team van Hodder heeft dan ook voornamelijk primaire begravingen teruggevonden onder de compartimenten van de gebouwen (Hodder 2006, 125). Van de graven die onder leiding van Ian Hodder zijn opgegraven in gebouw 1 van de *North Area* zijn er 27 de primaire grafvorm (Andrews *et al.* 2005,263). In de *South Area* zijn 29 van de 32 begravingen primair (Andrews *et al.* 2005, 263)

Secundaire begravingen

Secundaire begravingen zijn graven waarbij een deel of het gehele lichaam verplaatst is geweest van een eerste naar een permanente rustplaats. Er zit meestal een bepaalde tijdsperiode tussen het verplaatsen van het lichaam, waarbij delen van het lichaam al zijn

vergaan (Andrews *et al.* 2005, 264).

Bewijs voor secundaire begravingen kan je vinden door te kijken naar overblijfselen van bewuste acties zoals bijvoorbeeld snijsporen om het lichaam te ontdoen van vleeselijke resten en het verlies van bepaalde botten, meestal de kleinere botjes die bij het verplaatsen verloren zijn gegaan, de belangrijkste botten van het lichaam zijn meestal ook niet meer gearticuleerd. Verder kan er gekeken worden naar patronen in het graf zelf zoals botten die op een bepaalde manier gegroepeerd zijn (Andrews *et al.* 2005, 265).

Volgens Mellaart kwamen dit soort grafvormen erg veel voor op Çatalhöyük, en werden de lichamen over het algemeen eerst ontdaan van hun vlees in bijvoorbeeld knevelhuizen alvorens de begraving plaatsvond (1967, 204). Dit was volgens Mellaart te verklaren vanuit hygiënische overwegingen aangezien de lichamen in de gebouwen zelf begraven werden (1964, 92-93). Op bepaalde muurschilderingen zijn roofvogels terug te zien tezamen met lichamen zonder hoofd (fig 3). De persoon onder de vogel ligt in de positie waarop mensen ook terug gevonden worden in hun graf. Deze muurschilderingen waren voor Mellaart een inspiratiebron voor de methode van ontvlezing, volgens hem werden lichamen blootgesteld aan roofvogels en op deze manier ontdaan van hun vlees, aangezien er geen snijsporen op de botten waren (Mellaart 1967, 93).

In tegenstelling tot wat Mellaart beargumenteerde zijn op de huidige opgravingen zijn slechts een paar voorbeelden terug gevonden van secundaire begravingen (Hamilton 2005, 301; Hodder 2006, 125). Volgens Hodder werden de skeletten ook niet eerst ontdaan van hun vlees voordat zij begraven werden (2006, 125). In de onderzochte begravingen uit de seizoenen 1995-1999 zijn slechts twee lichamen terug gevonden die zonder schedel zijn begraven, deze twee hoofdloze lichamen wijzen duidelijk op secundaire actie want hier zijn wel snijsporen op de botten aangetroffen (Andrews *et al.* 2005, 267; Hodder 2006, 142).

Figuur 3. Roofvogel met lichamen zonder hoofd (Mellaart 1967, 93).

Verstoorde begravingen

Verstoorde begravingen komen veel voor op Çatalhöyük. Dit zijn voornamelijk graven die zijn verstoord door latere bijzettingen, vaak zijn de botten van de eerst begraven persoon opzij geschoven om zo plaats te maken voor de nieuwe begraving, er kunnen in een graf meer verstoringen hebben plaatsgevonden door dit soort bijzettingen (Andrews *et al.* 2005,

273). Vaak is het lastig om te bepalen of een begraafing secundair is of gewoon verstoord. De eerste begraafing van een verstoord graf is bijvoorbeeld niet per definitie secundair. Mellaart maakte dan ook geen onderscheid tussen secundaire en verstoorde begravingen, maar voegde deze twee grafvormen beide onder secundaire begravingen (Mellaart 1967 ; Andrews *et al.* 2005, 273).

Een groot deel van de skeletten die door het team van Hodder zijn teruggevonden zijn opgegraven in gebouw 1 van de *North Area*, bijna de helft van deze begravingen valt onder de verstoorde grafvorm (Andrews *et al.* 2005).

2.3 Grafvormen en geslacht

Niet bij alle onderzochte skeletten kon het geslacht vastgesteld worden, waardoor het percentage voor de vergelijkingen te klein is om stellige conclusies uit te trekken (Andrews *et al.* 2005,276) toch zal ik de mogelijke verschillen hier kort bespreken.

Tabel 1 grafvormen en verdeling man/vrouw (Andrews *et al.* 2005, 276)

Zoals je in tabel 1. kunt zien komen zowel verstoorde als primaire begravingen iets meer voor bij mannen, en zijn er iets meer vrouwen in secundaire begravingen teruggevonden (Andrews *et al.* 2005, 276). Hodder zelf beargumenteert dat er geen statusverschillen tussen de geslachten waren, maar dat er meer verschillen te zien zijn tussen de verschillende leeftijdsgroepen (2006, 214).

2.4 Grafvormen en leeftijd

Kinderen, pasgeborenen en ouderen, dit zijn volwassenen boven de 50 jaar, worden zoals in de grafiek te zien het meeste primair begraven, dit is hoogstwaarschijnlijk het deel van de populatie dat aan een natuurlijke dood is gestorven (Andrews *et al.* 2005, 275). Over het algemeen worden er in verhouding meer graven van kinderen terug gevonden op Çatalhöyük. Hodder verklaart dit met cultuurverschillen: bijvoorbeeld dat het gebruikelijker was kinderen te begraven dan volwassenen, en niet met een hoge kindersterfte (2006, 216).

Tabel 2 Verdeling grafvormen naar leeftijdsgroepen (Andrews *et al.* 275).

Alleen ouderen en volwassenen worden secundair begraven, bij kinderen komt deze grafvorm niet voor (Andrews *et al.* 2005; Hodder 2006, 215). Hierdoor is er mogelijk wel sprake van enige vorm van voorouderverering op Çatalhöyük. Voorouders zijn volwassen die in ieder geval nageslacht hebben achter gelaten, die een voorbeeldig leven hebben geleid, en bijvoorbeeld daden hebben verricht die het herinneren waard zijn. Kinderen kunnen geen voorouders zijn omdat ze in hun korte leven te weinig tijd hebben gehad om deze ‘status’ te bereiken (Düring 2008, 608). Het niet secundair begraven van personen die geen voorouders zijn zou dus een mogelijke verklaring kunnen zijn.

2.5 Locaties van de graven

In de opgravingen door het team van Hodder op Çatalhöyük worden veel van de doden terug gevonden onder de compartimenten in gebouwen. Onder structuren zoals muren van een latere fase vinden soms ook begravingen plaats (Andrews *et al.* 2005, 263). Er is zogezegd een verschil tussen de ‘schone’ en de ‘vieze’ ruimte. In de vieze ruimte, meestal het zuidelijke deel van de woonruimte, treffen we ovens en haarden aan evenals de ladder om het gebouw binnen te gaan (Hodder 2006, 123), dit is het gedeelte waar gekookt wordt en waar de bewoners vuursteen bewerken (Carter *et al.* 2005, 246; Hodder 2006). Er zijn in dit gedeelte van het gebouw nauwelijks muurschilderingen of platiëken terug gevonden. In deze ‘vieze’ ruimte is ook het meeste roet van de haard afgezet. In deze ruimte vinden nauwelijks begravingen plaats (Hodder 2006, 123). De schone ruimte bevindt zich in het noordelijke gedeelte van de woonruimte, hier treffen we de hogere compartimenten aan en worden er ook meer muurschilderingen en platiëken terug gevonden. De vloeren zijn witgepleisterd en in dit gedeelte van de ruimte worden de meeste begravingen terug gevonden (Hodder 2006). De meeste begravingen uit de seizoenen 1995-1999 komen uit gebouw 1 gelegen in de *North Area* (Andrews *et al.* 2005, 261).

Op Çatalhöyük worden de doden dus voornamelijk onder de vloeren van gebouwen begraven. In 2008 en 2003 heeft Düring zijn onderzoek gepubliceerd over de verspreiding van graven over de verschillende gebouwen en het blijkt dat slechts in 20% van alle gebouwen die zijn opgegraven daadwerkelijk begravingen worden aangetroffen (2008, 607). Niet iedereen wordt begraven in het gebouw waar hij of zij ook daadwerkelijk gewoond heeft. De gebouwen op Çatalhöyük zijn gebouwd in clusters met tussen deze clusters in een soort open ruimtes of binnenplaatsen. Per cluster kan er gebruikt gemaakt zijn van een bepaald gebouw waar begravingen uit dit cluster plaatsvonden, dit zou verklaren waarom sommige gebouwen

zoveel begravingen bevatten en andere nauwelijks (Düring 2008, 607; Hamilton 2005, 302; Hodder 2006). Mellaart beschrijft dat de meeste mensen in familiale graven begraven werden en dat hoe langer een gebouw bewoond werd hoe meer begravingen er plaats vonden (Mellaart 1964, 93).

2.6 Locaties graven en relatie leeftijd

Er zijn in de nieuwe opgravingen onder leiding van Ian Hodder weinig duidelijke patronen naar voren gekomen over de gehele opgraving wat betreft de plek in het gebouw waar men begraven wordt en de leeftijd van een persoon (Andrews *et al.* 2005, 301). Binnen de gebouwen zelf zijn vaak wel kleine verschillen te ontdekken maar omdat er nog te weinig gebouwen zijn opgegraven is het lastig om over de gehele site patronen te zien (Hamilton 2005, 305). Tussen volwassenen en kinderen is echter wel een verschil te zien. Volwassenen zijn tot nu toe nog niet terug gevonden in een graf dat in het ‘vieze’ gedeelte van een gebouw ligt maar hele jonge kinderen wel. Zowel volwassenen als kinderen worden terug gevonden in het ‘schone’ gedeelte van een gebouw maar dit zou dus ook weer een kleine aanwijzing voor een soort vooroudercultus kunnen zijn (Hodder 2006, 123).

Per gebouw zijn er al wel kleine verschillen te zien. Omdat er in gebouw 1 de meeste begravingen zijn terug gevonden, tot 1999, zijn hier het meeste patronen ontdekt. In gebouw 1 van de *North Area* worden er in het zuidelijke deel van het gebouw en onder het noordwestelijke compartiment relatief gezien meer jongeren en kinderen begraven dan onder het oost-centrale compartiment (Hodder 2006, 215). In het noordelijk centrale deel van het gebouw worden weer meer volwassenen terug gevonden (Andrews *et al.* 2005, 274). In het oostelijke centrale deel worden géén baby’s begraven (Hamilton 2005, 301). Verder worden er in het gebouw geen kinderen jonger dan 10 jaar terug gevonden en zijn baby’s alleen terug gevonden onder de funderingen (Andrews *et al.* 2005, 274). Het is zeer onwaarschijnlijk dat dit patroon toevallig zo is ontstaan en over het algemeen lijkt er een link te zijn tussen pasgeborenen die begraven worden bij ingangen naar ruimtes (Hamilton 2005, 301). Maar onder de funderingen van het gebouw worden ook gewoon volwassen terug gevonden (Hamilton 2005).

2.7 Locaties graven en geslacht

Volgens Mellaart werden alleen priesters en priesteressen in de heiligdommen begraven aangezien deze heilige grond prefereerden, alhoewel er meer vrouwen en kinderen worden

terug gevonden in deze heiligdommen dan mannen (Mellaart 1967, 206). Volgens Mellaart sliepen de vrouwen op het rijker versierde, grotere compartiment en werden er onder dit compartiment alleen vrouwen en kinderen begraven die door de versieringen om dit compartiment heen vanzelfsprekend hoger in status waren dan de man, die op het kleine minder door decoraties omhulde compartiment sliep en hier ook onder begraven werd (Mellaart 1964, 93). Mellaart schrijft ook dat men alleen op andere plekken begraven werd als het gebouw te vol raakte door de vele begravingen (1964, 92).

Hodder stelt dat zowel mannen als vrouwen op dezelfde plekken werden begraven, altijd in de schone gedeeltes van een gebouw en zijn er alleen bij jonge kinderen uitzonderingen te zien (Hodder 2006, 123). Ook volgens Hamilton is er geen duidelijk verschil tussen de beide geslachten te zien (Hamilton 2005, 301). Op Andere sites in Anatolië vind er in het *A-Keramische Neolithicum* een verschuiving plaats van begravingen binnenshuis naar begravingen buiten gebouwen, op Çatalhöyük blijft mijn echter de doden binnen de muren van een gebouw begraven, wat wijst op een bepaalde traditie van voorouders waar men waarde aan bleef hechten. Het kan zijn dat gewonen mensen die geen voorouders waren wel buiten Çatalhöyük zijn begraven, er is echter nog te weinig onderzoek gedaan naar begravingen buiten de heuvel om dit te kunnen bevestigen (Hodder 2006, 124-125)

2.8 Speciale behandelingen

In deze alinea behandel ik de speciale behandelingen die slechts bij een paar begravingen plaatsvinden. Deze speciale begravingen zouden volgens Hamilton belangrijk kunnen zijn bij het ontdekken van verschillen tussen *gender* (2005,305).

Twee mannelijke volwassenen zijn terug gevonden zonder hoofd. Deze mannen zijn op hun rug begraven, het zijn de enige volwassenen die in deze positie begraven zijn. De schedels van de mannen zijn later verwijderd (Hamilton 2005, 305). Hodder beargumenteert dat het gezicht van iemand voor zijn of haar identiteit en individualiteit staat, het verwijderen hiervan is dus het verwijderen van iemands identiteit en van de individu (Hodder 2006, 147). Hodder vermoedt dan ook dat voor het begraven al duidelijk was dat de schedel op een later moment verwijderd zou worden (2006, 147).

Persoon 1466, een van de twee mannelijke doden is de laatste persoon in grote grafkuil gebouw 1. De schedel ontbreekt en de nek ligt richting het platform. De manier van begraven impliceert dat deze persoon belangrijk was bijvoorbeeld een sjamaan (Hamilton 2005, 305).

Persoon 4593 is ook een man en is onder de westelijk muur van gebouw 6 begraven, ver bij de andere begravingen vandaan. Snijsporen geven aan dat de schedel verwijderd is terwijl het lichaam nog intact was. De schedel zelf is niet meebegraven (Hamilton 2005, 305). Over het lichaam is een plank van hout gelegd, dit zou in combinatie met het verwijderen van de schedel als maatregel kunnen worden gezien die zou moeten voorkomen dat het lichaam opstaat uit de dood (Hamilton 2005, 305) ook is er oker rond het lichaam aangetroffen. Dit alle bij elkaar zou erop kunnen wijzen dat deze persoon 'speciale krachten' had en bijvoorbeeld een sjamaan was bij leven (Hamilton 2005, 305).

Tijdens de nieuwe opgravingsseizoenen zijn ook de resten van het cranium van vrouwen terug gevonden wat volgens Hodder ook zou kunnen bewijzen dat het verwijderen van schedel niet alleen bij mannen plaatsvond maar ook bij vrouwen (Hodder 2006).

Hoofdstuk 3 Het grafassemblage

3.1 Inleiding

Grafgoederen zijn goederen die door nabestaanden aan de dode worden meegegeven in het graf, dit kunnen goederen zijn die persoonlijke eigendommen waren van de dode of giften van de nabestaanden (Hamilton 2005; Pearson 1999, 7). Deze goederen kunnen van alles zijn, goederen die de dode zou kunnen gebruiken in het hiernamaals of goederen die ervoor moeten zorgen dat de dode niet opstaat uit de dood, en dus dienen als bescherming voor de levenden (Pearson 1999, 7). Grafgoederen kunnen geselecteerd zijn op basis van herinneringen aan daden of karaktereigenschappen van de overledene (Pearson 1999, 7). Volgens Pearson zijn kleding, uiterlijk gerelateerde goederen en bakjes met hierin som residuen van dranken en spijzen over het algemeen de meest voorkomende grafgoederen (1999, 7). Als opgraver is het makkelijk om bepaalde grafgoederen te classificeren, zoals kleding, sieraden en wapens, terwijl deze goederen wellicht tezamen deel uit hebben gemaakt van iemands verschijning, verder kan het zo zijn dat de doden kleding aan hebben die ze nooit in levende lijve gedragen hebben maar die speciaal voor de gelegenheid gemaakt zijn, hun beste pak of juist kleding die gemist kan worden (Pearson 1999, 9). Hetzelfde geldt voor andere goederen in het graf, dit kunnen spullen zijn die speciaal voor de begrafenis gemaakt zijn of een geschenk van de levenden aan de dode. Het kan echter ook zo zijn dat het spullen zijn die men geen waarde toeschrijft en dus niet wil erven (Pearson 1999, 25). Binford denkt daar weer anders over, volgens hem kunnen, binnen een egalitaire groep waar sommige mensen iets meer status hebben, de uitingen van deze status niet geërfd worden en moeten deze statussymbolen vernietigd worden of meebegraven in het graf (1972, 29).

Op Çatalhöyük kreeg niet iedereen grafgoederen meebegraven: het is eerder uitzonderlijk als er grafgoederen worden aangetroffen in een graf. De grafgoederen worden door veel archeologen geïnterpreteerd als indicatie voor *gender*: bepaalde rolpatronen voor mannen of vrouwen of als statussymbool (Hamilton 2005, 302). Daarom zal ik in dit hoofdstuk en in hoofdstuk vier kijken of er bepaalde patronen te vinden zijn in het verspreiden van grafgoederen. Net als in het vorige hoofdstuk zal ik mij voornamelijk baseren op de gepubliceerde data van de opgravingsseizoenen 1995-1999.

3. 2 Wat wordt er meegegeven in de graven

Op Catalhöyük lijken er bepaalde regels te zijn voor het meegeven van grafgoederen.

Aardewerk en beeldjes van klei worden bijvoorbeeld niet meegegeven in het graf. Aardewerk heeft volgens Hodder dan ook een connectie met de vieze ruimte binnen een gebouw (2006).

De voorwerpen die wel worden teruggevonden in graven zijn:

- Kralen, in de vorm van armbanden kettingen of als versiering op kleding
- Spiegels gemaakt van obsidiaan
- Schelpen los of gevuld met oker
- Lepels gemaakt van been
- Bijlen gemaakt van steen
- Sluitingen gemaakt van been
- Messen en pijlpunten van obsidiaan
- Stempels of zegels
- Sieraden gemaakt van bot zoals ringen en kettingen.

Naast deze specifieke goederen die vaak als persoonlijk eigendom of gift worden gezien worden er ook andere voorwerpen met de doden mee begraven zoals mandjes waarin de overledene is begraven of rieten matten waarop de dode werd neergelegd. Ook worden er sporen van pigment in sommige graven aangetroffen (Hodder 2006, 190). Volgens Mellaart speelde er verschillende factoren mee die uiteindelijk bepaalde of iemand wel of geen goederen kreeg meebegraven zoals iemands persoonlijke wensen, iemands status, respect betuigingen van de familie, een mogelijke religieuze rol en de doodsoorzaak (1967, 207)

Van alle grafgoederen worden kralen het meeste terug gevonden. Ze zijn niet speciaal gemaakt om mee gegeven te worden aan de doden, maar werden ook in het dagelijkse leven door mensen gedragen als persoonlijke versiering (Hamilton 2005a, 331). Veel van de kralen zijn gemaakt van geïmporteerde materialen en ook technisch gezien zijn de kralen van hoge kwaliteit (Hamilton 2005a, 331). Het is dus niet zo dat omdat de kralen veel voorkomen deze als een goedkope of onbelangrijke gift gezien kunnen worden, figuur 4 is laat zien hoe dergelijke kralen tot een armband verwerkt zijn.

De sluitingen van been zijn soms van been en soms van gewei gemaakt (Hamilton 2005a). Op afbeelding 5 is een voorbeeld te zien van een dergelijke sluiting gemaakt van bot van een gewei. De sluitingen werken door middel van een haak-oog systeem

Figuur 4. Armband (Mellaart 1967, 193)

Spiegels van Obsidiaan worden pas vanaf laag VI terug gevonden door Mellaart, al kan het zo zijn dat deze in de nieuwe opgravingen wel in eerdere lagen terug gevonden zullen worden (Hamilton 2005a).

Afbeelding 5. Benen sluiting (Mellaart 1967, 193)

3.3 Bij welke geslacht worden bepaalde grafgoederen gevonden

Mellaart heeft bij het kijken naar grafgoederen onderscheid gemaakt in grafgoederen die hij met het mannelijke geslacht associeerde zoals wapens en goederen die hij met het vrouwelijke geslacht associeerde zoals sieraden. Mannelijke grafgoederen zijn volgens Mellaart wapens

zoals stenen bijlen, dolken van obsidiaan, gespen/sluitingen van been, pijlen, sikkels. Mannelijke sieraden beperken zich tot enkele kralen, een hanger, koperen ringen of tanden van dieren, en deze worden over het algemeen weinig aangetroffen bij mannen (Mellaart 1967, 94-95; Mellaart 1967, 208). Vrouwelijke grafgoederen zijn volgens Mellaart sieraden en toiletartikelen waaronder kettingen en armbanden, ringen maar ook spiegels van obsidiaan, benen spatels die hij als make-up accessoires interpreteerde, rouge die is gemaakt van oker en vet (1967, 208; 1964, 95). Verder komt er alleen in de graven van vrouwen rode oker voor volgens Mellaart (1966, 183). Houten kommen worden zowel bij mannen als bij vrouwen in het graf aangetroffen (Mellaart 1964, 95). Grafgoederen die kinderen mee krijgen zijn ook voornamelijk sieraden, zoals kettingen hangers en ringen (Mellaart 1964, 95; Mellaart 1967, 209). Met grafgoederen als indicatie heeft Mellaart dan ook het geslacht van de overledenen bepaald. Aangezien er geen fysisch antropoloog tijdens het opgraven aanwezig was (1964).

Obsidianen dolken worden volgens Mellaart alleen in heiligdommen aangetroffen of in de graven van mannen, obsidianen spiegels en benen sluitingen worden ook niet in de gebouwen aangetroffen maar alleen in de graven. Deze goederen zouden volgens Mellaart een connectie met priesters en dus een hogere status kunnen hebben (1967, 207-208).

Door het team van Hodder zijn de patronen van Mellaart niet bevestigd, en in sommige gevallen tegengesproken (Hamilton 2005, 303). Van de sieraden die Mellaart met vrouwen associeerde, zijn er ook kettingen terug gevonden door het team van Hodder bij een kind en een man. Het kan ook zijn dat deze man twee *gender*rollen had want er is ook een hanger bij hem terug gevonden die weer met mannen wordt geassocieerd door Mellaart (Hamilton 2005, 303). Volgens Hodder zijn er wel kleine verschillen te zien, net als Mellaart vind hij kettingen gemaakt van bot van een everzwijn alleen terug bij vrouwen in het graf (Hodder 2006, 212). De benen sluitingen die door Mellaart worden gezien als een mannelijke grafvondst (1967). Zijn door het team van Hodder ook terug gevonden in het graf van een (Hamilton 2005, 303). De spatulas of spatels die Mellaart in dubbele begravingen van moeder met kind aantrof zijn door het team van Ian Hodder terug gevonden in het graf van een man (Hamilton 2005, 303).

Schelpen met pigment die Mellaart als make-up zag zijn op de nieuwe opgravingen ook in het graf van een kind gevonden waardoor de interpretatie van make-up onwaarschijnlijker wordt (Hamilton 2005, 303). Daarnaast zijn er in de seizoenen 1995-1999 ook schelpen zonder pigment erin in graven van mannen aangetroffen (Hamilton 2005, 303).

Stenen kommen die Mellaart aan mannen toeschreef (1964a, pl.XIIIa in Hamilton 2005, 303) zijn een erg zeldzame grafvondst ze zijn nog niet terug gevonden op de nieuwe opgravingen. Een van de drie kommen is bij een persoon in het graf gevonden die daadwerkelijk als man te identificeren was (Hamilton 2005, 303).

Volgens het team van Hodder zou het voorkomen van mannelijke goederen in de graven van vrouwen en andersom kunnen betekenen is dat mensen op Çatalhöyük meerdere *genderrollen* hadden, of dat er geen duidelijk onderscheid was tussen *gender* (Hamilton 1996 in Hamilton 2005, 303; Mellaart 1966)

3.4 Relatie leeftijd en grafgoederen

Volgens Ian Hodder zijn er op Çatalhöyük meer verschillen in grafgoederen bij de verschillende leeftijdsgroepen dan dat er verschillen te ontdekken zijn tussen de goederen die mannen meekrijgen en de goederen die vrouwen mee krijgen (2006, 214). Hij beargumenteert dan ook dat in een samenleving waar weinig statusverschil zou zijn, ouderen een belangrijke rol hebben gespeeld in het reguleren van tradities en sociale normen (Hodder 2006, 214).

Binnen het grafgoederen assemblage zijn er bepaalde patronen te zien tussen de verschillende leeftijdsgroepen. Zo worden jonge kinderen erg vaak in mandjes begraven en krijgen zij vaak ook kralen mee in bijvoorbeeld de vorm van kettingen (Hodder 2006, 216). De mandjes van pasgeboren kinderen zijn over het algemeen van bloeiende grassen gemaakt waardoor men ervan uitgaat dat deze jonge kinderen in een bepaald seizoen begraven werden zoals de lente of de zomer (Hodder 2006, 125). Kinderen lijken over het algemeen zelfs het meeste grafgoederen mee te krijgen. Alle grafgoederen die met kinderen worden mee begraven zijn persoonlijke versiering (Hamilton 2005, 302). Volgens Hamilton impliceert dit niet dat deze kinderen dan status van hun ouders hebben geërfd aangezien er bij veel volwassenen geen duidelijk tekenen van status worden meegegeven in het graf. Zij verklaart deze grote hoeveelheid aan grafgoederen bij kinderen als uitingen van rouw en tekenen van liefde (Hamilton 2005, 303). Hodder schrijft dit ook niet toe aan een status die erfelijk is. Hij vermoedt dat de grafgoederen die bij kinderen zijn aangetroffen de kinderen moeten beschermen of de nabestaande (ouders/familie) beschermen tegen meer kindersterfte, zijn ideeën hierover zijn ontstaan omdat er op de muren rond kindergraven soms schilderijen zijn aangetroffen die als beschermend geïnterpreteerd kunnen worden (Hodder 2006, 212).

3.5 Waar worden de grafgoederen terug gevonden

Naast het kijken naar met wie de grafgoederen worden zou er ook een relatie kunnen zijn tussen waar iemand begraven ligt en de grafgoederen die hij of zij heeft gekregen. Hamilton heeft in 2005 gekeken naar de verspreiding van grafgoederen binnen gebouw 1. Aangezien in dit gebouw de meeste begravingen zijn terug gevonden door het team van Hodder was het mogelijk bepaalde patronen te ontdekken tussen de plek waar iemand begraven ligt in dit gebouw en de grafgoederen die terug gevonden zijn. Uit dit onderzoek blijkt dat de meeste grafgoederen binnen gebouw 1 worden terug gevonden onder het noordwestelijke compartiment in de hoofdruimte. Ook bleek dat er binnen gebouw 1 geen grafgoederen worden terug gevonden onder het noordelijke centrale compartiment (Hamilton 2005, 302). De grafgoederen uit het centraal-oostelijke compartiment: een benen sluiting, een lepel van been, vijf ringen van been en een schelp zijn gemaakt van zachte materialen zoals hout en bot. De meeste grafvondstenen uit het noordwestelijke compartiment zijn van harde materialen zoals steen gemaakt. In dit deel zijn gevonden: een hanger, kettingen en kralen, een schelp, twee ballen van klei. Hierdoor lijkt het alsof er een relatie is tussen waar iemand begraven ligt en welke grafgoederen deze persoon mee kreeg (Hamilton 2005, 302).

In andere gebouwen is geen patroon zoals in gebouw 1 terug gevonden, voornamelijk omdat hier te weinig grafgoederen zijn aangetroffen. In gebouw 6 hebben drie van de tien begraven personen grafgoederen mee gekregen, dat is in verhouding best veel maar niet genoeg om patronen te ontdekken. Er zijn armbandjes, enkelbandjes en een ketting terug gevonden in dit gebouw (Hamilton 2005, 302-304). Daarnaast is een van de personen in dit gebouw met een plank over zich heen begraven en waarvan de schedel is verwijderd (Hamilton 2005, 305).

Ook in gebouw 17 zijn geen patronen ontdekt omdat hier te weinig grafgoederen zijn aangetroffen, twee van de drie begraven personen terug gevonden met grafgoederen, deze zijn beide gemaakt van botachtig materiaal. Er zijn imitatietanden gevonden gemaakt van bot en een sluiting van gewei (Hamilton 2005, 302).

In ruimte 112 hebben twee van de elf mensen grafgoederen mee gekregen in hun graf. In deze ruimte zijn een stenen vijzel met rood pigment gevonden, een schelp met rood pigment erin en een bal van klei die in eerste instantie niet als grafvondst is geïnterpreteerd, maar waarvan werd aangenomen dat deze per ongeluk in het graf terecht was gekomen (Hamilton 2005, 303).

Van alle grafgoederen zijn dus het meeste giften terug gevonden in gebouw 1. Hier zijn zoals in het vorige hoofdstuk is beschreven ook het meeste skeletten aangetroffen en dit is dan ook

het enige gebouw waar enige patronen te ontdekken zijn. Wellicht dat er in de nieuwe publicaties meer patronen zullen worden gepubliceerd aangezien er dan ook weer meer graven en grafgoederen bekend zijn.

3.6 gebruik van pigmenten

Niet alleen worden er grafgoederen in de graven aangetroffen, in sommige graven heeft men ook pigmenten mee gegeven in het graf. De pigmenten zijn soms op de lichamen gesmeerd en zijn na het vergaan van weefsel op de botten achtergebleven. Het komt ook voor dat de pigmenten in de graven zelf worden aangetroffen, bijvoorbeeld rondom de dode (Andrews *et al.* 2005). In de opgravingsseizoenen 1995-1999 zijn er 8 graven terug gevonden met daarin pigment, deze graven met pigment kwamen het meeste voor in laag VIII (Hamilton 2005, 305). Mellaart trof vooral in de lagen VII en VIII graven met pigment aan hij schreef in ieder geval de rode oker aan vrouwen toe (Mellaart 1964; 1966).

Angel, een van de eerste fysieke antropologen die naar de skeletten uit de opgravingen van Mellaart heeft gekeken, constateerde dat een groot deel van de onderzochte skeletten die begraven waren met rode oker sporen van een ziekte hebben (Angel 1972 in Hamilton 2005). De ziekte die bij deze skeletten is aangetroffen betreft een botziekte waarbij de botten zich vervormen tot een sponsachtige structuur (Angel 1972 in Hamilton 2005). Hamilton ziet de rode oker dan ook als een indicatie dat iemand aan deze botziekte is overleden, en geen indicatie voor geslacht of iets wat alleen bij vrouwen kan worden terug gevonden zoals Mellaart beargumenteerde. Er is echter ook rode oker gevonden in graven waar de begraven persoon niet aan deze botziekte is overleden (Hamilton 2005, 305). Helaas konden niet alle skeletten met rood pigment uit de seizoenen 1995-1999 onderzocht worden op deze botziekte, maar ook op de nieuwe opgravingen zijn bij in ieder geval twee skeletten zowel rode oker als de botziekte aangetroffen (Hamilton 2005, 304). Zowel door Mellaart als door het team van Hodder zijn de begravingen met rood pigment slechts geclusterd in een paar gebouwen aangetroffen. Hamilton suggereert daarom een dat er in deze gebouwen mensen begraven liggen die wellicht sociaal gezien of erfelijk afgescheiden waren (Hamilton 2005, 304).

Naast rood pigment zijn er ook andere kleuren pigment aangetroffen in de graven van Çatalhöyük. Geel pigment wordt het meeste terug gevonden in de graven (Hamilton 2005). Dit gele pigment zou een afgebroken versie van rood kunnen zijn en wordt veelal ook aangetroffen in zelfde gebouwen waar het rode pigment zich concentreert maar dan een paar

lagen dieper. Er is dus sprake van een zekere connectie tussen geel en rood pigment (Mellaart 1966). Door Mellaart zijn er ook nog 10 graven met blauw pigment terug gevonden (1966), tijdens de opgravingseizoenen 1995-1999 is er slechts een enkel graf met blauw pigment aangetroffen (Hamilton 2005, 304). Ten slotte heeft Mellaart ook groen pigment gerapporteerd (1966, 183). Maar door het team onder leiding van Ian Hodder is hier nog geen voorbeeld van terug gevonden (Hamilton 2005, 304).

3.7 Bijzondere grafvondsten

Ten slotte wil ik in dit hoofdstuk enkele bijzondere grafgoederen aanstippen, die in sommige gevallen meerdere van de hiervoor besproken elementen bevatten. Door het team onder leiding van Ian Hodder zijn er twee graven terug gevonden met een groot aantal microfauna erin (Hamilton 2005, 305). Een jonge man (4394) ligt begraven in het midden van ruimte 163, de man lag op matten en is omgeven door rode oker (Hamilton 2005, 305). Een volwassen vrouw (4615) is ook in het midden van deze ruimte begraven, in haar graf zijn resten van verschillende dierenskeletten gevonden tezamen met verbrande granen (Hamilton 2005, 305).

De meest beroemde graven zijn gevonden in VIII.31. Dit gebouw staat ook wel bekend als Mellaarts 'red shrine' oftewel het rode heiligdom. Onder de fundaties van dit gebouw liggen de begravingen. Een van deze begravingen is een jonge man met allerlei muizenschedels, meerdere kettingen, twee ringen een bijl en zijn lichaam is bedekt met rode oker. De schedel van deze jonge man is meer dan 10 centimeter dik wat wijst op die hierboven besproken botziekte (Mellaart 1966; Hamilton 2005, 305).

Het team van Hodder heeft ook een graf aangetroffen van een vrouw met een gepleisterde schedel in haar handen (Hodder 2006, 148). De vrouw is gevonden onder de fundaties van een nieuw gebouw, dat niet op de plek van een ouder gebouw is gebouwd. Daarom denk Ian Hodder dat deze vrouw een soort voorouder is, en dat het nieuwe gebouw over deze voorouder is gebouwd in plaats van over een 'huis van voorouders' (Hodder 2006, 148). Het feit dat de schedel van een man in de armen van een vrouw is gevonden kan erop wijzen dat zowel mannen als vrouwen belangrijke voorouders waren (Hodder 2006, 210). De schedel zelf is meerdere malen gepleisterd en rood geverfd wat er volgens Hodder op wijst dat deze een tijd in circulatie is geweest voordat de schedel werd meebegraven met de vrouw (2006, 148)

Hoofdstuk 4 Analyse grafvondsten

4.1 Data verzamelen

In dit hoofdstuk wil ik een duidelijk overzicht maken van de grafgoederen omdat hier tot nu toe nog geen duidelijk overzicht van is gemaakt in een van de publicaties. Door de data te verzamelen en tegen elkaar af te wegen wil ik kijken of er bepaalde patronen terug te vinden zijn in het mee geven van grafgoederen op Çatalhöyük. In dit hoofdstuk heb ik gebruik gemaakt van data uit de opgravingsseizoenen tussen 1995 en 1999. Ik ben me ervan bewust dat dit niet de volledige dataset is, maar deze gegevens zijn het tot op heden het volledigst omdat er vaak over bekend is waar en met wie de grafgoederen zijn aangetroffen. In de Appendix is de tabel terug te vinden die ik heb gemaakt op basis van de grafgoederen die ik kon terugvinden in de publicaties van Andrews *et al.* 2005, Hamilton 2005 en Molleson *et al.* 2005. Niet altijd was het geslacht bekend en soms was het niet duidelijk of het om een secundaire, primaire of verstoorde grafvorm ging. Dit heb ik dan geprobeerd op te lossen door in de online database van Çatalhöyük te zoeken op basis van het skeletnummer dat in de publicaties vermeld stond. Het skeletnummer correspondeert met de skeletnummers die ook in de online database zijn ingevoerd deze database is terug te vinden op: www.catalhöyük.nl. Mijn gegevens waren niet in alle gevallen compleet na dit opzoeken omdat de database niet altijd is bijgewerkt. In dit hoofdstuk heb ik meerdere grafieken kunnen maken op basis van mijn eerste tabel. Deze grafieken hebben mij geholpen met het kijken naar gesuggereerde patronen door de opgravers en het ontdekken van mogelijke andere patronen. In de tabel die in de Appendix terug te vinden is zijn alleen grafgoederen opgenomen die verbonden waren aan een unitnummer van een bepaald skelet, dit om te voorkomen dat sommige data twee of meer keer opgenomen zouden worden in mijn tabel en daarmee een verkeerd beeld te creëren.

4.2 Grafgoederen verhouding tussen volwassenen en kinderen

In Tabel 3 zijn alle grafgoederen opgenomen die ik vanuit de verschillende teksten heb opgenomen in de Appendix. Ik heb gekeken naar het aantal grafgoederen en hoeveel van deze goederen bij volwassenen of bij kinderen in het graf worden gevonden. Ook kon ik bij een artefact niet terug vinden in de tekst of de database van Çatalhöyük of deze bij een kind of een volwassenen is aangetroffen: daarom is deze grafvondst opgenomen onder het kopje overig. Zoals in het diagram te zien valt hebben kinderen net iets meer grafgoederen meegekregen dan volwassenen. Volgens Hodder zijn er ook iets meer kinderen begraven dus dan zou het ook logisch zijn hier meer grafgoederen aan te treffen. Hodder verklaart de grafgoederen bij

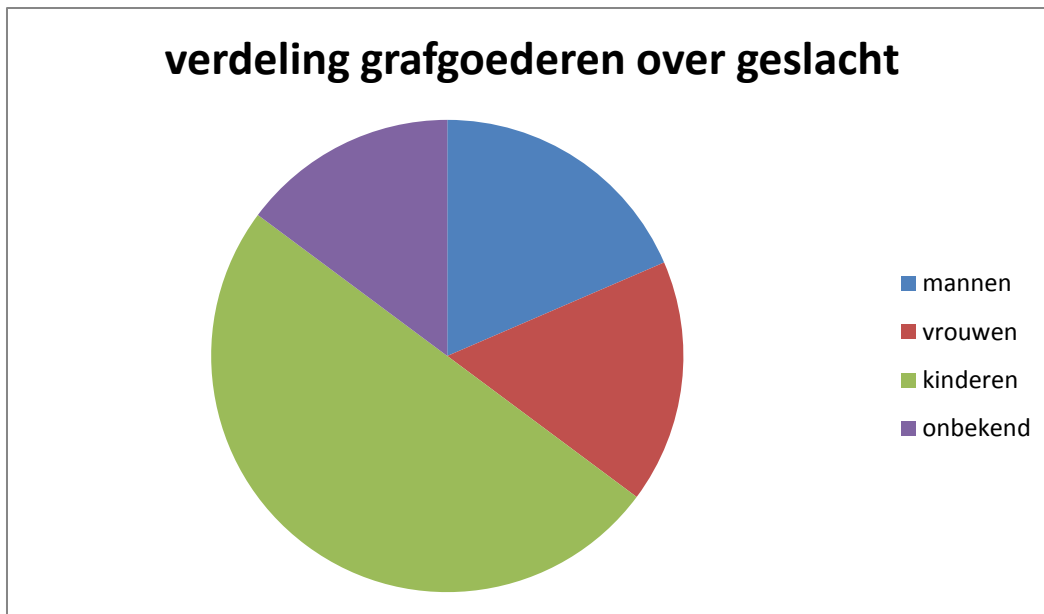
kinderen als tekens van bescherming dan wel voor het kind dan wel om de familie te behoeden voor meer kindersterfte (2006, 216).

Tabel 3. verspreiding grafgoederen over volwassenen en kinderen, in de tabel is te zien hoeveel grafgoederen er bij elke categorie gevonden zijn.

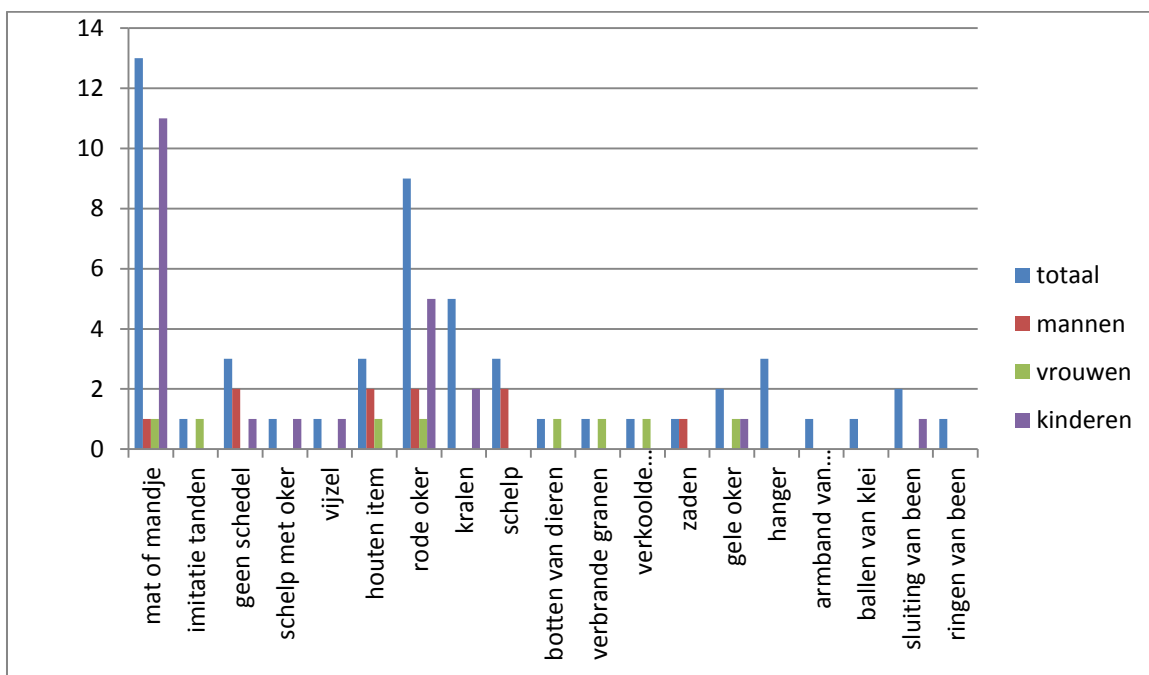
4.3 Grafgoederen en geslacht

In Tabel 4 heb ik de grafgoederen verdeeld over mannen vrouwen en kinderen. Bij kinderen is niet vast te stellen welk geslacht zij hadden dus deze zijn opgenomen in hun eigen categorie. Alleen de volwassenen van wie het geslacht onbekend was zijn in deze grafiek opgenomen in de categorie onbekend.

Tabel 4. verdeling grafgoederen over mannen vrouwen en kinderen. 10 grafgoederen zijn bij mannen in het graf terug gevonden, 8 bij vrouwen 28 bij kinderen en van 8 grafgoederen was het onbekend hoe oud de persoon was bij wie ze gevonden zijn.

Zoals in de Grafiek te zien valt krijgen kinderen meer goederen mee dan volwassen mannen of vrouwen. De groep volwassenen (vrouwen/mannen/ onbekend) is ongeveer even groot als de groep kinderen.

Tabel 5. verschillende soorten grafgoederen en daarbij de verdeling over mannen vrouwen en kinderen.

In Tabel 5 heb ik specifiek naar de verschillende grafgoederen gekeken en per categorie aangegeven of deze bij mannen vrouwen of kinderen zijn terug gevonden. In deze tabel is geen categorie onbekend opgenomen omdat er per categorie al een totaal aantal goederen is opgenomen in de tabel.

Zoals in de vorige tabellen is opgevallen dat kinderen iets meer goederen mee krijgen dan volwassenen valt in deze tabel op dat een groot deel van deze goederen bestaat uit mandjes en voorwerpen die zijn gemaakt van kralen zoals armbanden, kettingen en enkelbandjes, dit bevestigt wat Mellaart en Hodder ook hebben gepubliceerd (Mellaart 1967, Hodder 2006). Mandjes worden door Hamilton niet worden meegerekend tot het 'echte' grafassemblage (2005). Dus als we volgens haar maatstaven naar de grafgoederen kijken krijgen kinderen opeens een stuk minder vaak goederen mee dan volwassenen.

Vrouwen uit het sample dat ik bekeken heb, krijgen veel verschillende grafgoederen mee. Houten items, rode oker, botten van dieren, verbrande granen, verkoolde materialen en gele oker. Al komen al deze items slechts eenmalig voor. Wat wel opvallend is dat: alle verbrande materialen slechts bij een vrouw in het graf gevonden zijn. Al schijnt er door Mellaart een mannelijke parallel gevonden te zijn waar ook veel verbrande botten in de vulling van het graf van een man zaten (Mellaart 1966, 182-183 in Hamilton 2005). Omdat er geen unitnummer van deze man bekend is heb ik dit niet op kunnen nemen in mijn tabel.

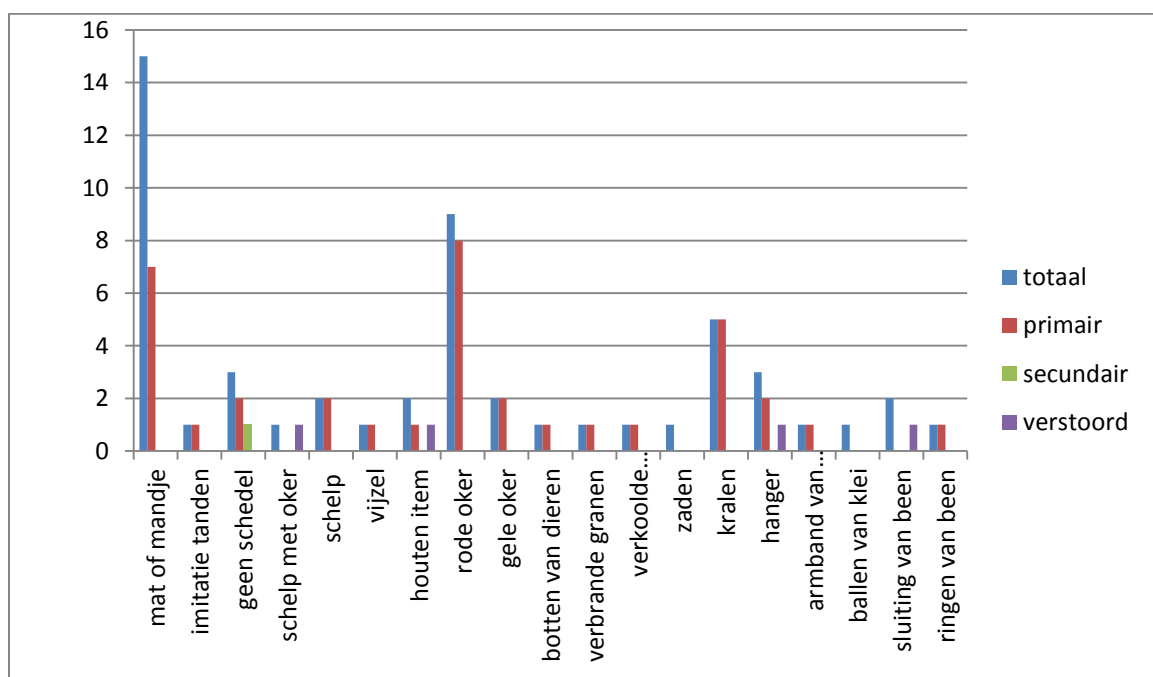
Ook opvallend is dat er bij de vrouwen uit dit sample geen kralen teruggevonden zijn terwijl dit volgens Mellaart toch een van de meest aangetroffen grafgoederen bij vrouwen zijn (Mellaart 1967). Wel zijn er imitatie dierentanden aangetroffen bij een vrouw, dit is volgens Mellaart een grafvondst van mannen (1964).

Mannen uit het sample krijgen ook meerdere soorten giften mee, twee mannen zijn zonder schedel begraven, een man is op een matje begraven, verder krijgen twee mannen een houten item mee in het graf deze bestaan uit de indruk van een houten kom en een houten plank over het lichaam heen. Ook krijgen twee mannen rood pigment mee in hun graf. Een keer worden zaden aangetroffen in het graf van een man. Rood pigment is dus niet zoals Mellaart beschreef alleen een gift voor vrouwen (Mellaart 1967). Het team van Hodder heeft de rode oker dan ook niet aan geslacht gekoppeld maar aan een botziekte (Hamilton 2005, Andrews *et al.* 2005). Houten artefacten worden volgens deze grafiek zowel bij mannen als vrouwen aangetroffen net zoals Mellaart ook ondervond (1967; 1964). De sluitingen van been zijn door

het team van Hodder ook bij kinderen terug gevonden, dit is ook terug te zien in deze tabel. De sluitingen zijn dus niet een specifieke gift voor mannen zoals Mellaart dacht (1967, 1964).

4.4 Verhouding grafgoederen en grafvorm

In tabel 6 heb ik de verhoudingen tussen grafgoederen en primaire, secundaire en verstoorde begravingen afgebeeld. Helaas kon ik in de tekst en de online database niet van elk gevonden voorwerp terugvinden of deze in een primair, secundair of verstoord graf zijn terug gevonden. Net als in de vorige tabel is er in plaats van een categorie onbekend alleen een categorie met de totale grafvondsten weergegeven.

Tabel 6. verhouding grafgoederen tot primaire, secundaire en verstoorde begravingen

Van de personen die zonder schedels zijn begraven, heb ik het kind bij primair ingedeeld omdat er in de tekst geen sprake was van secundaire handelingen zoals het wegsnijden van de schedel. Bij de twee volwassenen met de weggenomen schedels was er wel sprake secundaire actie omdat hier snijsporen zijn teruggevonden (Hodder 2006) maar omdat het lichaam wel nog in de primaire positie is aangetroffen zijn beide personen in deze grafiek voor de helft bij primair en voor de helft bij secundair ingedeeld. Wat opvalt aan de grafiek is dat de meeste grafgoederen worden teruggevonden in primaire graven, dit is een uitkomst die te verwachten valt aangezien de primaire grafvorm de meest voorkomende vorm van begraven is op Çatalhöyük (Andrews *et al.* 2005; Hamilton 2005, Hodder 2006).

4.5 Tot slot

In dit hoofdstuk heb ik geprobeerd bepaalde patronen te vinden in het meegeven van grafgoederen. Helaas bleek het sample dat ik kon samenstellen uit de verschillende publicaties relatief klein omdat niet in alle publicaties *unit*nummers werden genoemd bij de verschillende goederen. Veel categorieën zijn maar door een enkel voorbeeld in het sample dat ik heb onderzocht vertegenwoordigd. Mede hierom kan er nog niet gezegd worden dat zo'n bepaalde categorie alleen aan mannen, vrouwen ouderen etc. kan worden meegegeven. Wel zijn sommige van de goederen die Mellaart alleen aan mannen of vrouwen toeschreef in dit hoofdstuk tegengesproken. De enige categorie goederen waar echt een patroon in te zien valt, is dat kinderen veelal begraven worden in mandjes en deze kinderen krijgen ook vaak kralen mee. Omdat er vrijwel alleen primaire begravingen zijn terug gevonden is er geen duidelijk verschil op te merken tussen primaire en secundaire graven. Wel zijn alleen bij volwassenen de schedels bewust weggenomen, wat zou kunnen wijzen op een bepaalde voorouderstatus (Hamilton 2005; Hodder 2006).

Conclusie

In mijn scriptie wilde ik onderzoeken welke objecten er in de graven worden terug gevonden en wat deze goederen ons kunnen vertellen over de status van de personen bij wie ze zijn aangetroffen.

In deze conclusie zal ik deze vraag beantwoorden aan de hand van de deelvragen die ik aan het begin van mijn scriptie gesteld heb.

- Wat is het assemblage grafgoederen dat wordt meegegeven aan de doden?

Het grafassemblage bestaat zoals in Hoofdstuk 2 beschreven is uit kettingen, armbanden en enkelbanden gemaakt van kralen, of kralen die als versiering op kleding waren aangebracht, spiegels van obsidiaan, schelpen die soms met oker waren gevuld, lepels en spatula's van been, bijlen, messen/dolken en pijlpunten gemaakt van obsidiaan, sluitingen gemaakt van been, stempels, en sieraden gemaakt van bot zoals ringen.

- Krijgt iedereen grafgoederen mee of spelen er bepaalde factoren mee bij het geven van (sommige) grafgoederen zoals: leeftijd, *gender*, status, seizoen van sterven, het gebouw waarin je woonde, familie, relaties?

In principe krijgt iedereen grafgoederen mee, op sommige plekken in de in gebouw 1 zijn geen grafgoederen aangetroffen. En op sommige plekken in dit gebouwen alleen goederen gemaakt van een bepaald materiaal (hard of zacht). De locatie van een graf zou dus wellicht mee kunnen spelen met het wel of niet meebegraven van bepaal de goederen. Bij kinderen speelt de familie waarschijnlijk ook mee aangezien zowel Hodder als Hamilton stellen dat de goederen die aangetroffen zijn bij kinderen tekenen van rouw van de familie zijn om zowel de kinderen als de familie te beschermen. Het seizoen van sterven zou ook een rol kunnen spelen bij in ieder geval kinderen aangezien zij begraven zijn in mandjes gemaakt van bloeiend gras. Of het wonen in een bepaald gebouw mee speelde is lastig te onderzoeken aangezien niet iedereen begraven is in zijn of haar eigen huis. Er lijkt op Catalhoyuk geen duidelijk verschil te zijn in *gender* (Hodder 2006).

- Is er een bepaalde set grafgoederen die alleen mannen, vrouwen of mensen van een bepaalde leeftijd krijgen?

Kinderen krijgen vaak kralen mee en werden begraven in mandjes van gras. Mellaart heeft het grafassemblage verdeeld over mannen en vrouwen, aan de hand van welke giften hij

mannelijk of vrouwelijk vond. Deze patronen zijn nog niet bevestigd met de vondsten van het team van Hodder en aangezien er geen fysieke antropoloog aanwezig was in het opgravingsteam moeten we voorzichtig te werk gaan met deze indeling. Ik heb zelf nog geen nieuwe verdeling kunnen ontdekken omdat ik in mijn eigen analyse te weinig goederen heb kunnen nemen. Ik denk dat met het uitkomen van de nieuwe publicaties het mogelijk moet zijn om dit nogmaals te onderzoeken, als er meer grafgoederen bekend zijn en gekoppeld kunnen worden aan een bepaald geslacht valt er pas echt te zeggen of sommige goederen alleen voor mannen of vrouwen bestemd waren, of dat er echt geen verschil was. Wel zijn sommige van de vondsten die Mellaart aan mannen toeschreef zoals de sluitingen van been ook bij kinderen aangetroffen en zijn er in mijn selectie geen kralen bij vrouwen aangetroffen terwijl dit volgens Mellaart een van de belangrijkste goederen voor vrouwen was. Tot nu toe is het bewust weghalen van de schedel wel alleen aangetroffen bij volwassen mannen, en is er bij 1 volwassen vrouw een gepleisterde schedel meegegeven. Ook zijn er in mijn sample alleen bij een vrouw verbrande granen terug gevonden.

- Is er een verschil in grafgoederen bij secundaire of primaire begravingen?

Aangezien het grote deel van de graven primair is, is het moeilijk hier een verschil in te zien. Tot nu toe zijn er door het team van Hodder alleen secundaire acties bij volwassenen terug gevonden, het opzettelijk weghalen van de schedels gebeurde bij twee mannen. Een gepleisterde schedel werd aangetroffen in het graf van een vrouw. Dit zou kunnen wijzen op een bepaalde mate van vooroudervering volgens Hodder.

- Is er een relatie tussen het geven van grafgoederen en de plek waarin men begraven werd?

In sommige gebouwen zijn meer begravingen met grafgoederen aangetroffen dan in andere gebouwen. Daarnaast zijn er door het team van Hodder rondom de graven van sommige kinderen muurschilderingen aangetroffen die als beschermend overkomen. Door Hamilton zijn er bepaalde patronen ontdekt in gebouw 1 omtrent de materialen van de goederen, er lijkt dus wel enige relatie te zijn (in ieder geval in gebouw 1) tussen de grafgoederen en de plek waar iemand begraven ligt.

In deze scriptie heb ik nog geen bevestigend antwoord op al mijn vragen kunnen vinden, ik heb kunnen onderzoeken welke objecten er in de graven aangetroffen worden maar nog geen

uitsluitsel kunnen verkrijgen of deze objecten ook iets zeggen over de status van de persoon bij wie ze zijn aangetroffen. De enige grafgoederen die wellicht iets zeggen over status of voorouders zijn de uitzonderlijke vondsten zoals de gepleisterde schedel en de twee skeletten die zonder schedel zijn begraven.

Er zijn nog te weinig grafgoederen gerelateerd aan mannen en vrouwen om te kunnen onderzoeken of hier echt een verschil tussen deze twee groepen is. Er zijn wel een paar opvallende elementen naar voren gekomen waardoor ik denk dat er enige sprake is van een vorm van voorouder verering. Zoals al naar voren is gekomen in mijn scriptie lijkt traditie belangrijk te zijn op Çatalhöyük, gebouwen worden bij voorkeur op dezelfde plek gebouwd als een (voor)ouderlijk gebouw. Mensen lijken over het algemeen steeds op dezelfde plek begraven te worden (onder het platform). Daarom denk ik dat het logisch is dat er bepaalde personen beter op de hoogte waren van de tradities dan anderen, bijvoorbeeld een groep oudere volwassenen, en dat deze enige vorm van status hadden door hun leeftijd dan wel bepaalde acties in hun leven waarmee deze personen status hebben verworven.

Bij het geven van grafgoederen aan kinderen valt al een patroon te zien dus het lijkt mij niet onwaarschijnlijk dat er bij volwassenen ook een patroon te ontdekken valt als er meer grafgoederen gepubliceerd zijn. Je zou nu al wel kunnen zeggen over de vondsten die niet bij kinderen maar wel bij volwassenen worden aangetroffen dat deze alleen voor (bepaalde) volwassenen bestemd waren.

Samenvatting

In deze scriptie heb ik onderzocht of er een verband is tussen de grafgoederen die bij iemand in het graf zijn aangetroffen en de status van deze persoon. Op Çatalhöyük zijn honderden begravingen aangetroffen in de gebouwen.

Mellaart was de eerste archeoloog die heeft opgegraven op Çatalhöyük, hij heeft veel van zijn interpretaties gepubliceerd over de opgraving. Om vragen die door het onderzoek van Mellaart zijn opgeroepen te kunnen beantwoorden heeft Hodder een langdurige tweede opgraving gestart. Niet alle interpretaties van Mellaart kunnen bevestigd worden door het huidige opgravingsteam.

In sommige graven op Çatalhöyük zijn grafvondsten aangetroffen, maar in de meeste graven treft men geen goederen aan. De grafassemblage bestaat uit : sieraden, schelpen, sluitingen van been, wapens, matten en mandjes, houten kommen, spiegels van obsidiaan, en spatulas. Sieraden gemaakt van kralen en mandjes kunnen vooral met kinderen in verband gebracht worden. Daarnaast heeft Mellaart sommige goederen aan mannen of vrouwen toegeschreven maar deze interpretaties zijn niet altijd bruikbaar omdat er geen fysische antropoloog in het team van Hodder zat om de sekse van de skeletten te onderzoeken. Door het team van Hodder zijn deze patronen nog niet bevestigd, dit komt ook omdat het team van Hodder tot 1999 nog te weinig graven met grafgoederen heeft teruggevonden om duidelijke patronen te kunnen ontdekken.

Zowel Mellaart, Hodder als Düring beargumenteren dat er waarschijnlijk wel enige vorm van voorouderverering was op Çatalhöyük, omdat bijvoorbeeld alleen volwassenen secundair begraven worden, en volwassen alleen in de schone ruimte van een huis begraven worden. Kinderen worden zowel in de vieze als de schone ruimte begraven en een verklaring hiervoor is dat zij nog geen voorouderstatus hebben kunnen verkrijgen.

Met de data die beschikbaar waren heb ik nog geen patronen kunnen ontdekken in het meegeven van grafgoederen en de status van een persoon, de aanwijzingen voor enige vorm van lichte statusverschillen is te zien in het secundair begraven.

Er is een grote kans dat als Hodder en zijn team de data publiceren over de opgravingen na 1999 er ook een patroon zal worden ontdekt in het grafassemblage, aangezien er dan meer voorbeelden zijn om naar te kijken.

Literatuurlijst

Andrews, P., T. Molleson and B. Boz., 2005. The Human Burials at Çatalhöyük, in I. Hodder (ed), *Inhabiting Çatalhöyük reports from the 1995-99 seasons*, Cambridge/London: McDonald Institute for Archaeological Research/ British Institute of Archaeology at Ankara, 261-278.

Binford, L.R., 1972. *An Archaeological Perspective*, New York: Seminar Press.

Carter, T., J. Conolly, A. Spasojević., 2005. The Chipped Stone, in I. Hodder (ed), *Changing materialities at Çatalhöyük: reports from the 1995-99 seasons*, Cambridge/London: McDonald Institute for Archaeological Research/ British Institute of Archaeology at Ankara, 221-284.

Cessford, C. 2005. Absolute Dating at Catalhoyuk in I. Hodder (ed)., *Changing Materialities at Catalhoyuk: Reports from the 1995-99 Seasons*. Cambridge: MacDonald Institute for Archaeological Research/ British Institute of Archaeology at Ankara, 65-100.

Düring, B.S., 2003. Burials in Context: The 1960s Inhumations of Çatalhöyük East. *Anatolian Studies* 53, 1-15.

During, B.S., 2006. *Constructing Communities; Clustered Neighbourhood Settlements of the Central Anatolian Neolithic CA. 8500-5500 cal BC*. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten

Düring, B.S., 2008. Sub-floor burials at Çatalhöyük: Exploring relations between the dead, houses, and the living, in J.M.Cordoba, M. Molis, M.C. Pérez, I. Rubio, S. Martínez (eds), *Proceedings of the 5th International Congress on Archaeology of the Ancient Near East*, Madrid: Universidad Autónoma Madrid Ediciones, 603-620.

Düring, B.S., 2011. *The Prehistoria of Asia Minor: From Complex Hunter-Gatherers to Early Urban Societies* New York: Cambridge University Press

Goodison, L., C. Morris (eds), 1998. *Ancient Goddesses: The Myths and the Evidence*, London: British Museum Press

Hamilton, N., 1996. Figurines, Clay Balls, Small Finds and Burials, in I. Hodder (ed), *On the Surface: Çatalhöyük 1993-95*, Cambridge/London: McDonald Institute for Archaeological Research/ British Institute of Archaeology at Ankara, 215-263.

- Hamilton, N., 2005. Social Aspects of Burial, in I. Hodder (ed), *Inhabiting Çatalhöyük reports from the 1995-99 seasons*, Cambridge/London: McDonald Institute for Archaeological Research/ British Institute of Archaeology at Ankara, 301-306.
- Hamilton, N., 2005a. The Beads, in I. Hodder (ed), *Changing materialities at Çatalhöyük: reports from the 1995-99 seasons*, Cambridge/London: McDonald Institute for Archaeological Research/ British Institute of Archaeology at Ankara, 325-332.
- Hodder, I. (ed), 1996. *On the surface: Çatalhöyük 1993-95*. Cambridge/London: McDonald Institute for Archaeological Research/ British Institute of Archaeology at Ankara
- Hodder, I. (ed), 2005. *Inhabiting Çatalhöyük: reports from the 1995-99 seasons* Cambridge/London: McDonald Institute for Archaeological Research/ British Institute of Archaeology at Ankara
- Hodder, I. (ed), 2005a. *Changing Materialities at Catalhoyuk: Reports from the 1995-99 Seasons*. Cambridge: MacDonald Institute for Archaeological Research/ British Institute of Archeaeology at Ankara
- Hodder, I., 2006. *The Leopards Tale: Revealing the Mysteries of Çatalhöyük* London: Thames and Hudson
- Hodder, I., P. Pels, 2010. History houses: A new interpretation of architectural elaboration at Çatalhöyük, in I. Hodder (ed), *Religion in the Emerge of Civilization: Çatalhöyük as a Case Study* New York: Cambridge University Press
- Mays, S., 1998. *The Archaeology Of Human Bones*. London/ New York: Routledge.
- Mellaart, J., 1964. Excavations at Çatal Hüyük, 1963, Third Preliminary Report. *Anatolian Studies* 14, 39-119
- Mellaart, J., 1966. Excavations at Çatal Hüyük, 1965, Fourth Preliminary Report. *Anatolian Studies* 16, 165-191
- Mellaart, J., 1967. *Catal Hüyük: A Neolithic Town in Anatolia*. London: Thames and Hudson
- Molleson, T., P. Andrews, B. Boz, 2005. Reconstructing of the Neolithic People of Çatalhöyük, in I. Hodder (ed), *Inhabiting Çatalhöyük reports from the 1995-99 seasons*,

Cambridge/London: McDonald Institute for Archaeological Research/ British Institute of Archaeology at Ankara, 261-278.

Nelson, S.M., 1997. *Gender in Archaeology; analyzing power and prestige* Walnut Creek (CA): Alta Mira Press

Pearson, M.P., 1999. *The Archaeology of Death and Burial* Gloucestershire: Sutton Publishing Limited

Pilloud, M.A., C. S. Larsen, 2011. "Official" and "Practical" Kin: Inferring Social and Community Structure From Dental Phenotype at Neolithic Çatalhöyük, Turkey. *American Journal Of Physical Anthropology* 145, 519-530.

Stig Sørensen, M.L., 2000. *Gender Archaeology* Malden: Polity Press

Wason, P.K., 1994. *The archaeology of rank*. Cambridge: Cambridge University Press

<http://www.catalhoyuk.com/database/catal/excavationsearch.asp?subject=Skeleton>

Lijst met figuren en tabellen

Figuren

Figuur 1: ligging Çatalhöyük (Hodder 2006, 15)	6
Figuur 2: De twee heuvels van Çatalhöyük (Hodder 2006, 13)	7
Figuur 3: Roofvogel met lichamen zonder hoofd (Mellaart 1967, 93)	16
Figuur 4: Armband (Mellaart 1967, 193)	24
Figuur 5: Benen sluiting (Mellaart 1967, 193)	24

Tabellen

Tabel 1: Grafvormen en verdeling man/vrouw (Andrews <i>et al.</i> 2005, 276)	17
Tabel 2: Verdeling grafvormen naar leeftijdscategorie (Andrews <i>et al.</i> 2005, 275)	18
Tabel 3: Verspreiding grafgoederen	32
Tabel 4: Verdeling grafgoederen	33
Tabel 5: Verschillende soorten grafgoederen	33
Tabel 6: Verhouding grafgoederen tot primaire secundaire en verstoorde begravingen	35

Bijlage I:

Grafgift/ speciale behandeling	Volwassene	Kind	Man	Vrouw	Geslacht onbekend	Primair	Secundair	Verstoord	Opmerkingen
Geen schedel	1466		X			X	X verwijderen schedel		Laatste begraafing in gebouw 1
Schelp met Rode oker		2842			X	X			
Stenen vijzel		2842			X	X			
plank	4593		X			X			Over het lichaam heen
Geen schedel	4593		X			X	X verwijderen schedel secundair		
Rode oker	4593		X			X			
mandje		4424			X	X			kind in het mandje begraven
Rode oker		4424			X	X			Op wenkbrouw
mandje		4438			X	X			Kind in mandje begraven
Mandje		4458			X	X			Kind in mandje begraven
Rode oker		4458			X	X			
ketting		4458			X	X			
Schelp van mossel	2824		X						
mandje		5177			X	X			Kind in mandje begraven
mandje		5357			X	X			Kind in mandje begraven
mandje		4927			X	X			Kind in mandje begraven evt met sporen van oker
Dierlijke botten	4615			X		X			Onder andere wezel en hond maar ook kleinere dieren
Rode oker	4615			X		X			Onder het lichaam

Grafgift/ speciale behandeling	Volwassene	Kind	Man	Vrouw	Geslacht onbekend	Primair	Secundair	Verstoord	Opmerkingen
Verbrande granen	4615			X		X			
Verkoolde materialen in graf	5169			X		X			Lijkt primair
Imitatie tanden van hertenbeen	5169			X		X			
'hackberry' zaden	3368		X						
mandje		4828			X	X			Oranje residu in mandje en afgesleten met een verbrande laag
Mandje		4853			X	X			Foetus in mandje
mandje		4861			X	X			Kindje in mandje
mandje		1950			X	X			Samen met 1912
mandje		1912			X	X			Samen met 1950
Rode oker		1912			X	X			Samen met 1950 begraven
Rode oker		1950			X	X			Samen met 1912 begraven
Phytolits > mat of mandje	2527			X		X			Samen begraven met baby 2532
Gele oker	2527			X		X			Samen begraven met baby 2523
Doorboorde steen / hanger	1955				X			X	
kralen		2105			X	X			Kralen op kleding of aan lange ketting
Twee hangers	1924				X	X			
Armband van schelpen	1924				X	X			
Ketting van stenen kralen		1913			X	X			
schelp	2169		X			X			
Kleien ballen					X				Bij persoon 1493 leeftijd onbekend
Benen sluiting	1955				X			X	

Grafgift/ speciale behandeling	Volwassene	Kind	Man	Vrouw	Geslacht onbekend	Primair	Secundair	Verstoord	Opmerkingen
Benen lepel	1965				X				
Benen ringen	2119				X	X			
Houten item	2119		X			X			
Schelp van mossel	2115				X	X			
Twee armbanden		4406			X	X			
Twee enkelbanden		4406			X	X			
Benen sluiting		5177			X	X			
Rood pigment op schedel		5177			X	X			
Houten kom of doosje	1995			X				X	
Rood pigment op schedel		4861			X	X			
Gele oker		5357			X	X			
Rode oker	4394		X						
matje	4294		X						Persoon lag hierop begraven
Geen schedel		4215			X	X			In de tekst staat niet dat de schedel verwijderd is met opzet maar dat de schedel ontbreekt (Andrews <i>et al.</i> 506).

Bijlage I grafgraven overzicht naar Andrews *et al* 2005; Hamilton 2005; 2005a; Molleson *et al* 2005